

mai megnevezés: *dolgozóba megy ~ dolgozni megy*, ám ez föltehetőleg Erdélyben nem ismert.) Ezután hasonlóképpen következik a román nyelvi anyag jellemzése. Az összegzés pedig a következő: „A *munka* és *munca* lexemapár mindkét nyelvben összetett jelentéshálójával rendelkezik. Viszonylag sok kognitív bázissal ellátott domént hívnak elő. Konceptuális metaforáik nagyon gyakran egységes képet mutatnak. Sok a közös vonás a két nyelvi korpusz adatai alapján a vizsgált fogalmak percipiálásában, például az érték doménben a pozitív–negatív emberi tulajdonságokra vonatkoztatható képek révén [...] Az eltérések kisszámúak ugyan, de lényegesnek tűnhetnek: a szubsztanciaként (*tiszta munka*), térként/helyként (*munkahely*) és személyként (*Elmenne a dolog temetésére*) konceptualizált munka a magyar nyelvben árnyaltabb képet mutat a román nyelvi korpuszhoz képest [...] Ennek oka lehet, hogy jelen dolgozatban az összevetés a magyar nyelvi anyagból indul ki, és ehhez viszonyul a román nyelvi korpusz, semmiképpen nem minőségi eltéréseket jelöl” (101), adja meg a magyarázatot, és egyben megjelöli az értelmezés határait a szerző.

Magyarai Sára kutatásainak, nyelvi anyagának további finomságait nem mutatom be. Annál inkább az általam gondolt (rejtett és kinyilvánított) cél értékelését, a munka hasznosságát, a belőle levonható további következtetéseket. Különösen azért tartom értékes munkának, mert:

- rávilágít arra, hogy a mindennapi, sokszor elcsépelet nyelvhasználatunk mélyén további jelentések, mondhatni titkok vannak, és ezek hatással vannak ránk akkor is, ha nem tudunk róluk;
- tehát jó, ha alaposabban megismerjük nyelvünket; erre alkalmas a nyelvtan, mindenféle nyelvi bűvárlat, nyelvi ismeretterjesztés és a lassú olvasás;
- még jobb, ha tudatosan tanulunk idegen nyelvet, valójában mindegy, hogy melyiket, mert bármely más nyelv tudatos ismerete önmagunk és a világ jobb megismerését szolgálta;
- a nyelvi világgép boncolgatása, rekonstrukciója arra is jó, hogy rájövünk, a nyelvhasználat tett bennünket emberré, ugyanis ez gyorsította fel a kulturális evolúciót, és ha a nyelvet elhanyagoljuk, ha elfordulunk tőle, akkor elveszünk (erre is utal Wittgenstein, akit a kognitív nyelvészek egyik előfutárának tarthatunk: Nyelvem határai, világom határai);
- végül mindenféle alkalmazott nyelvészeti hasznosság mellett az efféle kutatások segíthetik egymás jobb megismerését, elfogadását, aminek egyre inkább „szűkében” van az emberiség.

Balázs Géza
egyetemi tanár
ELTE BTK

Kemény Gábor: Krúdy körül. Stilisztikai tanulmányok és elemzések a 20. századi magyar irodalomról. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2016. 240 lap (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 187.)

1. A könyv a szerző az utóbbi fél évtized alatt született dolgozatainak zömét tartalmazza, amelyeknek nagyobbik része egészen új megírású, amint maga Kemény Gábor is megjegyzi a bevezetőjében (7). A viszonylag rövid idő és a tanulmányok sokaságának összevetése arra utal, hogy Keménynek a stilisztika körében végzett több évtizedes munkálkodása nemcsak a feldolgozható kérdések meglátása tekintetében, hanem a kidolgozásában is olyannyira beérett, hogy érdemes írásokat tehet le a tudományosság asztalára. Ezért érvényes itteni tanulmányaira is az, amit a Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába című kötetéről írtam (némi más vonatkozásban): „Ez azonban nem jelenti azt, hogy könyv ne kapcsolódnék szervesen korábbi munkáihoz (Kemény 1974, 1991, 1993). A tudós kutató vizsgálatainak homlokerében főként Krúdy Gyula képalakítása állott, de mindenkor az elemzéshez szükséges elméleti háttérrel összekapcsolva” (Büky 2003: 492). Mostani kötetében is – jelzi a főcím is – Krúdy Gyulával kapcsolatos nyelvi-stilisztikai kérdések köré van építve a többi tanulmány. A kötet szerkezete három egységből áll: Hangok és képek; Krúdy Gyuláról; Kortársak és utódok.

2.1. Az első egységben egyebek mellett a művészi hangfestés, a körülírások és körülíró metaforák, az antonómaziák, a nyelvi kép fajtáinak kérdésköre szerepel. A művészi hangfestés kapcsán Kemény nem a thesis és a physis kérdését kívánja eldönteni, hanem három Krúdy-regény 325 148 N terjedelmű

anyaga alapján az úgynevezett kemény és lágy mássalhangzók számát és százalékos arányait vizsgálja Fónagy idevágó kutatásaira építve. A részleteket itt mellőzve Kemény Gábornak (mint mondja: „óvatos”) következtetésével egyet lehet érteni: „[...] Fónagy Iván hipotézise és hangstatistikai módszere alkalmazható szépprózai szövegek vizsgálatára is, különösen, ha azok nyelvi világa nem áll távol a költészetétől” (20). Hangstiliztikai vizsgálatok során nem csupán óvatosságra, hanem fölkészültségre is szükség van, ezt az is jelzi, hogy Kemény Gábor részletesen foglalkozik az *m* hangnak a vizsgálati anyagában észlelt relatív gyakoriságával, amelynek okát több szempont szerint igyekezik magyarázni.

A nyelvi képek rendszerezésével kapcsolatos tanulmány (Újabb törekvések a nyelvi kép fajtáinak csoportosítására, 29–40) kiindulásul Szikszainé Nagy Irma egyetemi tankönyvének a nyelvi képről szóló fejezetét, majd Domonkosi Ágnes és Nemesi Attila László csoportosítását tekinti át és egészíti ki. A nyelvi kép fajtáit a tárgy és a kép szemantikai viszonya alapján ágrajzon ábrázolja. Világossá teszi, hogy a nyelvi kép és a trópus nem azonos egymással: „[...] a nyelvi kép [...] magában foglalja a hasonlatot is, a trópus azonban nem” (33), mivel a trópus csak azonosításon alapul, viszont a nyelvi kép lehet hasonlósági és azonosítási megoldású. Fontos, hogy a metafora alá rendeli (a hagyományoknak is megfelelően) a szinesztéziát, a metonímia alá a szinekdochét, vagyis két szóképfajta van (36). A nyelvi kép fajtáinak rendszerét részletező kifejtéssel és példatárral igazolja. Nem csupán a felsőoktatásban lenne kívánatos illetően fölfogásban tanítani ezt a kérdéskört, amelyre ugyan egyelőre nincs sok kilátás, az új, osztatlan képzésben jelentéstan és stilisztika címen egy szemeszteren át van heti két óra előadás, más semmi.

Jól kapcsolódik a képrendszerezéshez az antonomáziáról szóló tanulmány (41–61), ez ugyanis a fogalmi tisztázás mellett az egyszerű metaforával, metonimiával vagy szinekdochéval kifejezett fajtákat mutatja be, illetőleg a fogalomfelidező fajtájukat (*Arisztarkhosz* ’pártatlan kritikus’). Az antonomázia alakzat végül is a körülírás és a hasonlat mellett a (körülíró) metaforával és a (körülíró) metonimiával (~ szinekdochéval) van kapcsolatban, e kapcsolatviszonyok okán van vagy lehet stiláris szerepe. A Stílusirányzatok a Nyugat első korszakában című tanulmány (62–71) a klasszikus modernség időszakában kibontakozó korábbi és későbbi stílusokat tekinti át a legfontosabb nyelvi-stiláris szinteken a verstantól a szókincs jellegzetességein át (például) Ady egyik motívumának (elő?) életéig („Ne félj hajóm, rajtad a Holnap hőse”). (E tanulmány előzményének megjelenési adataiból kimaradt Szikszainé Nagy Irma szerkesztő neve: 229. Igaz, hogy a kiadvány borítóján és címlapján sincs feltüntetve, de – a tényeknek megfelelően – szögletes zárójelben pótolni lehetett volna.)

2.2. A kötet második részében Krúdy Gyuláról olvasható hat tanulmány (73–158). Ezek egyikének tárgya az előzőleg a Nyugat stílusa kapcsán már érintett tárgyiasság jellemzőit a tér- és időviszonyok, a mondat szerkesztés, a szófajok arányainak és a nyelvi képek gyakoriságának adataival bizonyítja. Ugyanakkor Kemény Gábor kutatásának statisztikai adatait ismét óvatosan kezeli, a kiválasztott Krúdy-szövegműveket és Krúdyt ezek alapján nem tartja a tárgyiasság stílus kimondott képviselőjének, hanem „[...] különféle stílusfejlődési tendenciák vegyítőjének, szintetizálójának” – Krúdy Gyula impresszionizmusának kérdéséhez (118–35) úgy járul hozzá a tudós szerző, hogy miután összefoglalja az impresszionista stílus kutatásának eddigi eredményeit (Herczeg Gyula és Szabó Zoltán nyomán), egy impresszionistának minősíthető stílusú Krúdy-tárca szövegét elemzi. Az elemzés szintaktikai része Deme László (1971) módszerével történik (mondategység, a mondategység szószáma, mondategységösszeg, szerkesztettség stb.). A statisztikai adatokkal Kemény jól bánik, összeveti nemcsak a Deme-féle megállapításokkal, hanem más kutatási eredményekkel is. Nagyon is elfogadható a végeredmény: impresszionista is, szeccsziós is, tárgyiasság-intellektuális is Krúdy; inkább a kismesterek szövegművei sorolhatók valamely stílusirányzat (mondhatni) tiszta képviselői közé, ez az oka például annak, hogy az Így írtok ti Karinthyja többnyire őket parafrazálta tökéletesen. (Effele esetet Kemény is említ könyvében: Kemény Simonnak két eredeti sorát beépíti a róla írt anyagba Karinthy.) Az említett módszerrel Krúdy és Márai Szindbád-regényeit is elemzi a szerző (82–90). Pontosabban a kiválasztott szövegmintát szintaktikai, szófaji és képsűrűségi szempontból dolgozza föl. Az első szempontból Márai szinte „krúdysabban” ír, mint maga Krúdy (85), a másodikból nézve „Márai határozottabban idomul Krúdy stílusához” (87), a harmadik szempontból a Márai-pastiche szembeötlően meghaladja az eredetét (87). Márai tehát (mondjuk így:) Krúdy stílusába öltözve mondja el, hogy „Szindbád hazamegy”.

A mondat szerkesztési sajátságoknak Deme Lászlótól eredő vizsgálata lehet stíluslemző módszer, hiszen ő eleve különféle szövegtípusokat vizsgált. Egyik beszélgetésünkben szóba is jött ez. (Demének még nyugdíjba vonulása, 1981 előtt a szegedi egyetemen beosztott munkatársa voltam, közös egyetemi szobánk volt, l. Büky 2016: 138.) Deme maga is tudta, hogy vizsgálati módszere alkalmas szövegstilisztikai különbségek kimutatására. Így adódott, hogy arra kért, tartsak egy speciális képzésű hallgató számára szemináriumot, amelyen a mondat szerkesztési sajátságok vizsgálati módját használjuk Füst Milán-versszövegekre. Évtizedek múltán – bizonyos szövegnyelvészeti háttérrel – magam nem a mondategészt és mondategységet használtam, hanem a szövegmondategészt és szövegmondategységet, mivel a mondategész és a mondategység a grammatikai mondattal (rendszermondattal) azonosak, ezért nem mindig azonosak a szövegmondattal (Büky 2004: 7–8; Károly 1980–1981). Annak a szövegmondategésznek, amelyet Kemény Gábor elemez – *Éjjel – alvó, panoráma-képű, holdas, népmese-szomorúságú magyar falvak mentén mendegélt a vonat; álmos, halottas-kocsi mögött bölongató vasutasok lépkedtek el az állomások előtt, mint [...]* – már ez a része is mutatja, hogy a *mendegélt a vonat* szerkezet egységzáró, a szövegalkotási technikája jóvoltából, amellyel mintegy a megnyilatkozást kívánja írásban rögzíteni „laza, mellérendelő konstrukció” révén (124), ahogy Kemény Gábor mondja is. A Károly Sándor által bevezetett kategóriák közelebb állnak a nyelvi valósághoz, ám ettől függetlenül a Kemény Gábor által elvégzett vizsgálat relevánsnak tekinthető, mint ahogy méterrel és yarddal is mérhető a távoltság; lényeg a következetesség, mint a természettudományokban a vizsgálati eszköz, műszer azonosságában és használatában, amely egyaránt látható volt Deme László és látható Kemény Gábor kutatásaiban. (Megjegyzendő: élőnyelvi – hangtechnikával rögzített – szövegekre egyáltalán nem jó a rendszermondattal alapú vizsgálat – ámbár erre is van példa –, hiszen azokban csak a legkisebb beszédegység, a megnyilatkozás szerepel.)

Filológiai pontosságú és fontosságú a Krúdy Gyula önéletrajzi regényének szöveg- és címváltozatai című dolgozat (91–117), amely kimutatja, hogy az *Urak, betyárok, cigányok* kiadásai nem teljesen megbízhatók; a megfelelő, javított szöveget a szerző felajánlja az új kiadás(ok) számára.

Krúdy Gyula vadszólólevelei a címe az ellentét szövegszervező funkcióját tárgyaló dolgozatnak (145–58). Ebben három novellát a Szabó Zoltán által globálisnak nevezett módszerrel elemez, amely szerint: „A szövegszervező elv tulajdonképpen egy olyan átfogó sajátosság (pl. ellentét, fokozódás, párhuzam), amely az irodalmi mű egészére és valamennyi rétegére, alkotóelemére, a legnagyobbra és a legkisebbre, köztük a stílusra is érvényes” (Szabó 1988: 100–1). Szabó ugyanitt azt is elmondja, hogy a szövegszervező elv mint olyan csupán a művet befogadó, az elemző szempontjából alaptényező, a szövegalkotó szempontjából nem. Erre Kemény Gábor utal is (154). Az elemzési keret mindhárom novella stilisztikai szövegelemzésében példásan érvényesül.

Szikszainé Nagy Irma (1999: 323–5) úgy véli: „A legkülönbözőbb elemek gyakoriságukkal szervezhetik meg a szöveg stílusát szövegszervező elvvé: a szöveg egészét átfogó sajátossággá válva”, és ugyanitt példákat is bemutat, így Weöres *Infinitivus* című versét, amelyben szerinte a főnévi igenevek folytán tapasztalhatni a szövegszerkesztő elvet. A *Most kéne ébredni* szövegmondat kezdés után sorjázó tucatnyi igenévből bele lehet látni-gondolni a szöveg nyelvisége mögött mindazt, amit Szikszainé elmond, de voltaképpen csupán egy nyelvtechnikai bravúrról van szó. *A kellene valamit csinálni* grammatikai szerkezet van tizenkétféle, a *csinálni* ige partalan jelentésével szemben tényleges jelentésű szavakkal kicserélve (*ébredni, elaludni, változni* stb.); más grammatikai alapszerkezetekkel hasonló népdalokból idézheti: *Szeretnék szántani, | hat ökröt hajtani, | ha a rózsám jönne | az ekét tartani* (Kodály 1960: 125). Az efféle fölfogás szövegre való kiterjesztése bizonyos egyszerűsítés az efféle elemzésekben: „integráló erejű mondat” van (a kifejezést Mayenowától veszi át Szabó i. h. 102, amint Kemény utal is rá) a Szalonkabát című szövegében, „amely a szöveg kohéziójának alapjául szolgál” (153). Szövegnyelvészeti szempontból a kohézió és a koherencia olyan kategóriák, amelyek a szövegesség megvalósításához tartozó tekhnek, és mint ilyenek nem függenek össze a szöveglemző által megtalált vagy megtaláltnak vélt – ósdi (?) kifejezéssel szólva – eszmei mondanivalóval.

2.3. A könyv utolsó része vegyes anyag (Kortársak és utódok, 159–227). A Kemény Zsigmond regényének [A rajongók] és Móricz átdolgozásának összehasonlítása kvantitatív módszerrel című írás (161–86) a szótagtól a bekezdésig terjedő mennyiségi adatokat nagy minuciózitással taglalja (szó-

tagszám, mondategész stb.). Kemény megállapítja, hogy Móricz Zsigmond valamennyire közelítette a maga stíluseszményéhez az eredetit, de különösen regénypoétikai szempontból sikertelenül. Talán olvashatóbb lett a szövegmű, „[...] de azon az áron, hogy megszűnt igazi Kemény Zsigmond-regény lenni.” – A már említettem filológiai pontosság és fontosság jellemzi az Egy fiatalkori Kosztolányi-novella két változata című tanulmányt (187–98). Meggyőző a következtetés, miszerint Kosztolányi az átdolgozással remekművé alakította írásának első változatát. Ugyancsak meggyőző A szöveganyag nyelvisége – plusz valami más... című elemzés (199–205) Weöres Sándor Via vitae című verséről. Ebben a költemény gondolatiságát és ennek nyelvi megvalósítását boncolgatja, bevallottan eltekintve a külső forma elemeitől (204).

A már megismert kvantitatív módon Mándy-írásokat is tárgyal Kemény („Cetlik” a Mándy-stílushoz, 206–17). Mándy és Krúdy között stílusbeli hasonlóságok vannak – egyes irodalomtörténeteszek szerint is –, ezeket tárja föl kutatása, amelyben új vonásként sikerrel használja föl a Krúdy-, a Márai- és a Móricz-vizsgálatok adatait, ezáltal valószínű meg a főtebb mondott vizsgálati műszerazonosságot.

Tudománytörténeti érdekességgel indul az utolsó dolgozat („Áldassék a lektor!”, 318–26), amely egy Lőrincze Lajos-cikk nyomán támadt vitát ismertet. Tersánszky Józsi Jenő prózájának a művelt nyelvhasználat normájától való eltéréseiről volt szó, ezeket nehezményezte Lőrincze, és ezek volnának lektorral, irodalmi szerkesztővel kiküszöbölhetőek. A kérdés bonyolultságát jól látó Kemény Gábor néhány, a nyelvi normát már a maga korában is sértő jelenséget mutat be példaképp Kemény Zsigmond nyelvhasználatából és a közelmúlt irodalmából is (Dragomán György egyik regényéből). A példák valóban áldásos lektort igényelnének.

2.4. A szerző közli a már megjelent tanulmányok eredeti lelőhelyét (229), majd tüzetes pontosságú név- és tárgymutatót mellékel (231–8).

3. Kemény Gábor a rá jellemző fölkészültséggel, áttekintéssel és alapossággal megírt könyvet tett le a magyar stilisztikai tudományosság asztalára. A tanulmányok korábbi megjelenési helyei (folyóiratok, év- és emlékkönyvek, előadások) azt is mutatják, hogy a szerző a stílus kutatásban, a stílus-elemzésben és a műelemzésben folyamatosan jelen van. Együtt olvasva újabb tanulmányait látható, hogy ez a jelenlét hasznos és értékes, mert példát kínál, további kutatásra, gondolkodásra serkent azon kívül, hogy nemegyszer a Krúdy körüli irodalmat is meglátja.

SZAKIRODALOM

- Büky László 2004. *Füst Milán metaforahasználatának szövegmondattanából szótárszerű feldolgozásban*. Szege-di Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged.
- Büky László 2003. Kemény Gábor 2002: Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 227 lap. *Magyar Nyelv* 99: 492–5.
- Büky László 2016. Emlékezés Deme Lászlóra. In: Balázs Géza (szerk.): *A péceli kiskastélyos világ*. Magyar szemiotikai Társaság – IKU – Inter Nonprofit Kft., Budapest. 135–9.
- Deme László 1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Károly Sándor 1980–1981. Mondat és megnyilatkozás. *Néprajz és Nyelvtudomány* 24–25: 49–63.
- Kemény Gábor 1974. *Krúdy képköltés*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Nyelvtudományi Értekezések 86.)
- Kemény Gábor 1991. *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*. A Magyar Tudományos Akadémiai Nyelvtudományi Intézete, Budapest. (Lingistica. Series A. Studia et dissertationes 7.)
- Kemény Gábor 1993. *Képekbe menekülő élet*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Kodály Zoltán 1960. *A magyar népzene*. Budapest, Zeneműkiadó.
- Szabó Zoltán 1988. *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Sziksainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest. (Osiris Tankönyvek.)

Büky László
ny. egyetemi tanár
Szegedi TE